

37 Սեղանը կերակուր մը բերուելուն պէս առանց սպասելու որ կարգն իրեն գայ, մէկէն սկսաւ ռակը կերկընցընէ իբրեւ թէ ինքն ըլլար սեղանին մեծը. երբեմն ալ սկսաւ ռակը դրուած կերակուրը բաւական չսեպելով՝ աւելի դիր, շատ դիր կըսէ :

38 Թերխորով (բաֆատան) հակիր որ ուտէ՝ կճեպը առանց կոտրտելու ամբողջ կըթողու :

39 Երբորհացի, դանակի կամ ուրիշ բանի պէտք ունենայ, պոռալով կուգէ. որ ընդ հակառակն նշանով մըն ալ կրնար սպասաւորին հասկըցնել : Առանց սպասելու որ իրեն հրամցընեն, ինքը սկսաւ ռակը կերկընցընէ որ կերակուր տան :

40 Պտուղ, խմորեղէն կամ մըն իցէ ուտելիք որ հրամցընեն, մէջէն խոշորն ու ագնիւր կընտրէ կառնու իբրեւ թէ ամենէն աւելի արժանաւորութիւն ունեցողը ինքն ըլլար :

Գաւաթը գինիով կամ ջրով մինչեւ բերանը կըլեցընէ, որպէս զի ստեպ լեցընելու ժամանակ չանցընէ :

Առանց ամբջնալու՝ սիրած կերակուրները մէկիկ մէկիկ կընամբէ : Խեղճը կըկարծէ որ մարդս ուտելու համար կապրի. չգիտեր որ ապրելու համար միայն պէտք է ուտէ :

Կերակրոյ մը պակասութիւնը թէ դեմքով եւ թէ լեզուով կըյայտնէ, թէպէտեւ օտարի տուն ըլլայ. որ ընդ հակառակն եթէ տանուտերը նոյն պակասութիւնը գտներ նէ ալ, ինքը պարտըկելու պիտի ջանար, ինծի այնչափ գեշ չերեւար, ինծի շատ համով կուգայ, եւ ասոնց նման խօսքերով :

Կերակրոյ վրայ խօսք բացուած ատենը բոլոր ճարտասանութիւնը կըբափէ :

(Շարայարութիւնը յաջորդ բերքին մէջ :)

ՓԱՐԻԶԵԱՆ ԱՄՍԱԳԻՐ ԵՒ ԶԱՆԱԶԱՆ ԳԻՏԵԼԻՔ

ՈՒՂԵՒՈՐՈՒԹԻՒՆ Ի ՓԱՐԻԶԷ Ի ԿՈՍՏԱՆԳՆՈՒՊՈԼԻՍ.
ՆԱՄԱԿ ԵՐԿՐՈՐԳ.

« Միւնիքէն Վեննա քրքալու համար Դանուբի ճամբան ընտրած ըլլալով, առաջ շոգեկառով գնացինք նորէն մինչեւ Ասկապուրկ, անկեց անցանք Տոնաւփերք քաղաքը եւ հոն շոգեմաս մտանք : Ճամբուն վրայ ուրիշ տեղերէն երեւելին ու անուանին էր Ռարիսպոնա քաղաքը, որ գերմաներէն Ռէկենսպուրկ կըսուի, ու Եւրոպայի խիստ հին քաղաքներէն մէկն է : Իրիկուան դէմ հասանք հոն, եւ գլխաւոր տեղուանքը տեսնելու ելած ըլլալով՝ շատ զարմացանք բնակիչներուն վերջի աստիճանի ծանր ու հանդարտ բնաւորութեանը վրայ. վաճառանոցին մէջ անգամ՝ ուր որ ուրիշ տեղ գտնէ կերակրեղէն ու բանջարեղէն ծախողներուն աղաղակները կըյսուին սովորաբար, ամենեւին ձայն հանող մը չկար : Գնողները կըմօտենային կըմարցընէին գնելու գաւազ բաներնուն գինը. եւ ծախողին լաւոնական պատասխանն ասնելէն ետեւ՝ ծանր կերպով եւ լուրջեամբ կուտային ստակը, կառնուին ու գաւազնին ու կերբային :

« Ռարիսպոնա քաղաքին մօտ է հռչակաւոր Վալ-հայլա տաճարը՝ բարձր լեռան մը վրայ կանգնուած, ու ջորս դին ուրիշ գեղեցկանիւտ լեռներ ու հովիտներ պատած, Դանուբն ալ դիմացէն կանցնի : Վալհայլա ըստաճը Գերմանիոյ անուանի մարդկանց արձաններուն բանգարանն է : Այս հոյակապ տաճարը հիմնեց Պաւերայի աշխարհաշէն բազաւորը Լուդովիկոս Ա, 1850ին, եւ նաւակաւորը կատարեց 1842ին այնպիսի

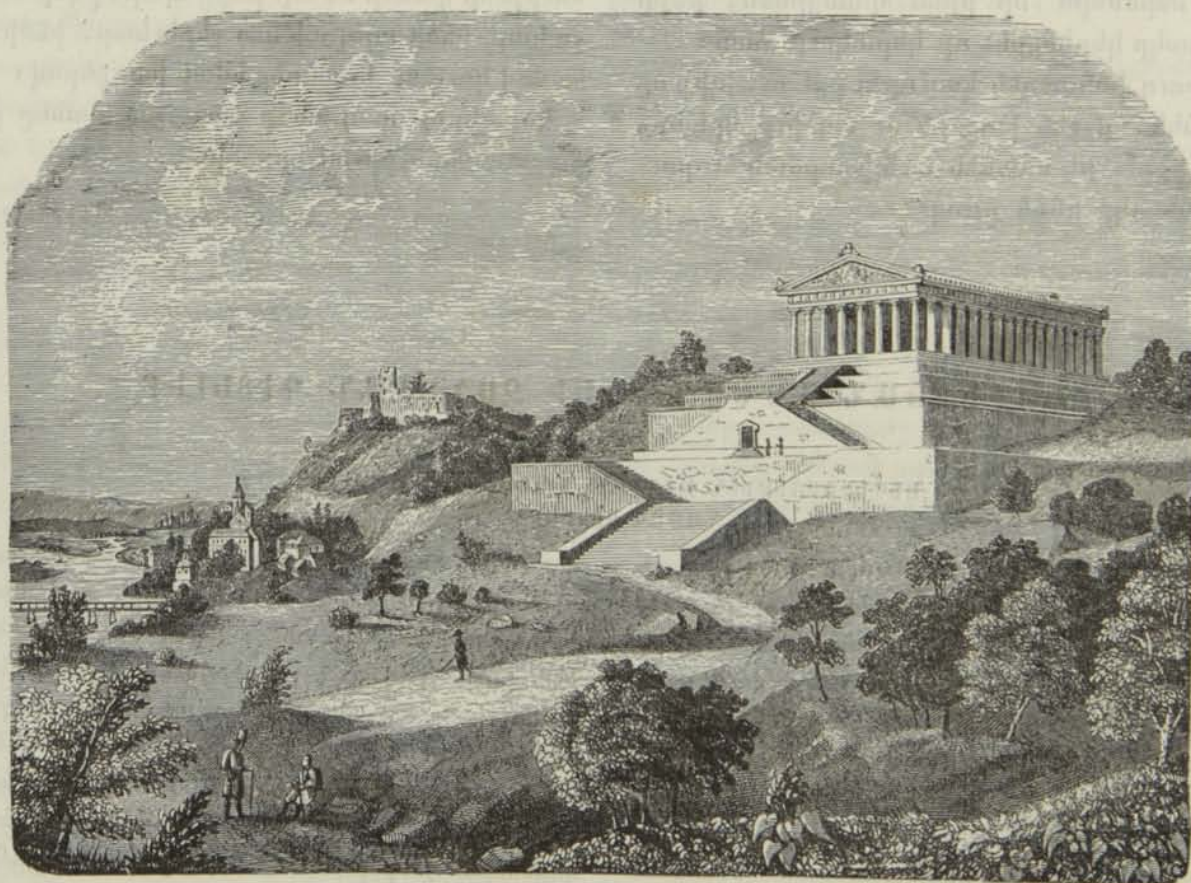
փառաւոր հանդիսով մը՝ որ իր մեծագործ ու հայրենասիրական խորհրդոյն իրաւցընէ արժանի էր : Բոլոր շէնքին ու մէջի արձաններուն վեց միլիոն Ֆրանքէն աւելի գնացեր է : Երկայնութիւնը 92 մէր է, լայնութիւնը 52, եւ բարձրութիւնը 19. Իսկ ձեռք յունական է՝ Արքեմի Պարբեմոն ըստած տաճարին նման : Ներսն ու դուռը եղած արձաններն ու կիսանդրիները ամենն ալ մեծանուն գերմանացի անդրիագործներու շէնքեր են. եւ ուր որ ումանց բուն կերպարանք չէ գտնուած՝ անոնց անունը միայն ոսկի տառերով գրուած է ձերմակ մարմարիոնի վրայ : Գերմանացի մը չկրնար անշուշտ այս տաճարը մտնել առանց ազգասէր հոգոյ մը արբեցութեամբը զմայելու, եւ իր հայրենասիրութիւնը ճիշտ ալ քիչ ըլլայ՝ հարկ է որ յորդորուի իր մեծանուն նախնեաց փառացը վրայ ուրախ եւ օրինաւոր հպարտութիւն մը զգայն գատ՝ բարի նախանձով մը անոնց հետեւող ըլլալու. իսկ օտարագլին այն տաճարին դռնէն դուրս ելած ատենը միթէ կըննայ ջմտածել ու չփափարիլ որ իր ազգն ալ այնպիսի բանգարան մը ունենար, եւ հոն ժողովուած ու շարուած տեսներ իր գերահռչակ աշխարհակալները, բազաւորները, զօրավարները, հայրապետները, մատենագիրները, արուեստագետները, եւ այլն եւ այլն :

« Ռարիսպոնէն մինչեւ Լինց եղած միջոցը շատ զուարճալի գեղեր քաղաքներ ու բերդեր կան Դանուբի

Երկու կողմը, և շատին վրայ զարմանալի պատմութիւններ ու անողորձութիւններ կը պատմուին՝ որոնք հոս յիշատակելը անելորդ կը համարին : Լինց քաղաքը Աստրիոյ կայսերութեան ու Պաւերայի մէջ սահմանագլուխ սեպուելով, ճանապարհորդաց կարասին ու անցագիրները հոն կը նայուին . մենք ալ կարծելով թէ ոչ սակաւ կորուստ ժամանակի և նեղութիւն պիտի ունենանք վայրապար այս քննութեանց պատճառաւ, մինչդեռ կըսպասէինք համբերութեամբ,

հասանք Նիւստորֆ, անկէց ալ կառքով գնացինք Վէննա :

« Աստրիոյ մայրաքաղաքին ստորագրութիւնն ընելու միտք չունինք, որովհետեւ ուզողը կրնայ գտնել զայն առանձին տպուած ընդարձակ կերպով : Այսչափ միայն ըսենք որ Եւրոպայի մայրաքաղաքաց մէջ իրաւամբ առաջիններէն մէկն է Վէննան իր շէնքերուն պարզ գեղեցկութեանն ու փողոցներուն մաքրութեանը համար : Բուն քաղաքին, այսինքն պարսպի

Վալնապա.

մեծ զարմանքով և ուրախութեամբ տեսանք որ փոխանակ սովորական խառութեան կարգէ դուրս մարդասիրութիւն ցուցուցին մեզի թէ մարտապետը և թէ բարեկարգապետը . որով և տեսանք արդեամբ որ իրաւ է եղեր Աստրիոյ հիմնկուան վեհափառ կայսեր նոր հրաման հանելն որ այսուհետեւ ճանապարհորդաց ամենեւին նեղութիւն չտրուի այսպիսի բաներու համար :

« Դիչերը այն գեղեցիկ Լինց քաղաքին մարուս ու փառաւոր իշխաններէն մէկուն մէջ անցընելէն յետոյ, առաւօտանց շոգեմառը մտանք դարձեալ ու սկսանք առաջ երբայ դէպ ի Վէննա, Երկու կողմը ստեպ ստեպ տեսնելով զուարճալի տեսարաններ ու գեղեր, մինչեւ որ անցանք Վէննայի Միսիքառեան Հարց ամարանոցը եղած Քլոսթերնայպուրկ գլխաւորապէս առջեւն ու

մէջ եղած մասին մեծ պակասութիւնն է փողոցներուն նեղ ըլլալը . բայց արուարձաններն աղւոր են և ընդարձակ :

« Վէննա հասնելէն ետեւ փութացինք հոն գտնուող ազգային եղբարց հետ տեսնուելու, որ քսանէն տակէի էին, և այն Եօրն օրն որ ստիպուեցանք (Պօլսոյ շոգեմառին ելլելուն սպասելով) հոն մնալու, մեծ միսիքառութիւն էր մէջի անոնց ազգասիրական կենցաղավարութիւնը վայելել : Մեզի այնպէս երեսցաւ թէ Վէննայի բուն բնակչաց բնաւորութիւններուն աղէկ մասերը միայն առեր են ու կառնուն մերոնք . որով և իրարու հետ շատ սիրով . օտարաց հետ ալ պատուով ու մարդասիրութեամբ կը վարուին, իրենք ալ արժանապէս սիրելի ու պատուական են ամենուն առջին :

« Ազգերնուս մասնաւոր ծանօթութեանն ու մեծաբանացը արժանաւոր կը համարինք զանոնք՝ ոչ միայն անոր համար որ Հայ եւ ամենքն ալ ազգաւ, քեպետ եւ ոմանք հռովմեական դաւանանքով, հապա մանաւնդ անոր համար որ գրեթէ ամենքն ալ եռանդեամբ եւ անխտրաբար հայասեր են, եւ այնպէս երեւցան մեզի ալ իրենց ազգասիրական խօսակցութեանցը մէջ : Ահաւասիկ անոնց անունները՝ մականուններուն այբուբենական կարգովը շարուած .

Այտրնեան Յովնանէն աղա, պօլսեցի, միջնորդ վաճառականութեան, ընտանեօք հանդերձ .

Արշակ Յակոբոս աղա, պօլսեցի վաճառական .

Դաւիթեան Յովնանէն աղա, անկիւրացի, գործարանի տէր, ընտանեօք .

Խաչատուրեան Կարապետ աղա, պօլսեցի վաճառական .

Համսոն Վիլհէմ աղա, պօլսեցի վաճառական եւ սեղանաւոր, ընտանեօք .

Հանըմեան Յարութիւն աղա, պօլսեցի վաճառական .

Հեքիմեան Պօղոս աղա, պօլսեցի .

Մանասեան Գասպար աղա, պօլսեցի, ատենադպիր օսմանեան Դեսպանատան, ընտանեօք .

Մանասեան Յարութիւն Աղա, պօլսեցի .

Մարգարեան Հերոմ աղա, պօլսեցի վաճառական .

Մարգարեան Գեորգ Աղա, պօլսեցի վաճառական .

Մարգարեան Նիկողայոս աղա, պօլսեցի վաճառական .

Մկրտիչ Պօղոս աղա, ռուսմուզցի վաճառական, ընտանեօք .

Զրաճեան Վիլհէմ աղա, պօլսեցի վաճառական .

Պորկովցի, վանեցի վաճառական, ընտանեօք .

Սարգիս Ռուստոյֆ աղա, գմիւռնացի, որդի բարեյիշատակ եւ ազգասեր Յակոբ աղայի Սարգսեան, ընտանեօք .

Տառուտ Կարապետ աղա, հիւպատոս օսմանեան պետութեան .

Տեռեպալեան Դաբրիէլ աղա, պօլսեցի .

Տէր Ստեփանեան Խաչատուր աղա, գմիւռնացի, տէր գործարանի, ընտանեօք .

Օտապաշեան Յովնան աղա, եղովկացի վաճառական .

Քորպուլի Յովսէփ աղա, Կեդւացի վաճառական, ընտանեօք .

Ֆրէյ Անտոն աղա, պօլսեցի վաճառական :

Ասոնցմէ զատ կան նաեւ Մաճառատանէն ու Լեւաստանէն Էկաճ ուրսունի չափ Հայկազունք, որ վաճառականութեան կը պարտաւորին, ոմանք ալ Աւստրիոյ տէրութեան ծառայութեանը մէջ են, ոմանք ալ դպրոցներուն մէջ բան կըսովին. ինչպէս Շանպէլ, Լուրաջ, Կոյաւ, Դաբտեպով, եւ ուրիշ մականուններով՝ ամենն ալ պատուաւոր անձինք. բայց ասոնք գրեթէ հայերէն լեզունին անգամ բոլորովին մոռցած ըլլալով՝ անձանքի պէս են մերազնեայց, ուստի եւ

մենք չկրցանք այս անգամ հետերնին տեսութիւն ընել :

Վեննայի վերոյգրեալ հայկազն Էդբարց մէջ մեր մասնաւոր ու հրապարակական շնորհակալութեանը արժանաւոր Էդան իրենց ազգասիրական հոգոյն եւ դիտաւորութեանցը համար՝ Օտապաշեան, Արշակ, Զրաճեան, Հերոմ եւ Խաչատուրեան աղաները, յորոց երեքը, այսինքն Օտապաշեան Յովնան աղան, Խաչատուրեան Կարապետ աղան ու Զրաճեան Վիլհէմ աղան հաճեցան նաեւ ընկերակից եւ ուղեկից ըլլալ մեզի շոգեմատով մինչեւ Փրեսպուրկ քաղաքը :

« Վեննայէն Փէշք, եւ անկեց Կալաց Էրբալու համար՝ դարձեալ առաւօտանց շոգեմատ մտանք, ու Հայնպուրկ, Փրեսպուրկ, Ռաապ, Քոմոռն եւ Կրան բերդաքաղաքներուն առջեւէն անցնելով հասանք իրիկուն ատեն Փէշք քաղաքը, որոյ նման գեղեցկադիր, նորաշէն, հարուստ ու զարդարուն տեղ Եւրոպայի մէջ ալ խիստ քիչ կը գտնուի : Այս քաղաքը 80,000 բնակիչ ունի, մեծ մասը մաճառ եւ գերմանացի. 1858ին Դանուբ գետը զայրանալով՝ ասոր տներէն երկու հազար տուն կործաներ էր. քանի մը տարուան մէջ ամենն ալ նորէն շինուեցան՝ առջինէն շատ աւելի փառաւոր : — Փէշքին դիմացն է Պուտա կամ Պուտիմ քաղաքը. բայց մենք ոչ մեկուն եւ ոչ մեկային անուանի շէնքերն ու յիշատակները տեսնելու ատեն չունենալով, բաւական համարեցանք Դանուբին վրայի երկրքէ հոյակապ կամուրջը եւ անոր դիմացի մեծագործ ստորուղին միայն աչքէ անցընել : Այն մեծագործ կամուրջը 1849ին շինուեալ է, եւ ծախքը Էդեր է գրեթէ 5 միլիոն Ֆլորին. վրայէն անցնողները մշմէկ քառանքան միայն կը վճարեն, եւ սակայն ոմանք կըսեն քէ անով արդէն ծախքը լեցուեալ է, եւ այսուհետեւ ժողովուած ստակը շինողին վաստակն է, որ է նուազաւոր Սինա սեղանաւորը :

« Փէշքէն մտանք Դանուբեան ընկերութեան Ալպրէխս անունով գեղեցկաշէն շոգեմատը, որուն մէջի հանգստութեանը, մարրութեանը եւ ամեն տեսակ դիւրութեանը վրայ զմայլեցանք : Հարիւր քսան հոգի էինք վրան, եւ սակայն ճանապարհորդաց բազմութիւնը անոնց նեղութիւն տալու տեղ՝ աւելի ալ դիւրութիւն ու զուարճութիւն կը պատճառէր : Երկուշաբթի առաւօտ Էլանք Փէշքէն, ու հինգշաբթի կէսօրը հասանք Կալաց՝ յաջողութեամբ անցնելով Դանուբին մէջ տեղ տեղ գտնուած քարոտ ու վտանգաւոր սահանքներէն, որոց զխաւարն էր Օրսովայէն վար՝ Երկարի Դուռն կամ Տեմիրգափու ըսուած տեղը :

« Օրսովան Աւստրիոյ սահմանաձայրն է՝ Մոլտաիոյ քով, ուստի եւ անցագիրները հարկ էր ցուցընել. բայց հոն ալ նոյն մարդասիրական կերպերը տեսանք պաշտօնատեսարց կողմանէ՝ ինչ որ տեսեր էինք Լինց մտած ստեննիս :

« Կալաց հասնելէն առաջ տեսանք Դանուբին երկու

կողմը նաեւ Ձեմիկն, Պէլկրատ, Վիտին, Նիկէպօլու, ձուրճով, Իպրայիլ քաղաքներն եւ ուրիշ նշանաւոր տեղուանք. բայց ատեն ջուներին ցամաք ելլելու : Ընդհանրապէս ամենուն ալ դրսի տեսքը խեղճ է, շենքերը մանր, փողոցները նեղ եւ տները անշուք :

« Մեծ եղաւ ուրախութիւնս երբոր Կալաց հասածնու պէս՝ յոգեմաւր էլան Մեծապատիւ Դրանխոյեան Աղա Նասիկն ու Պըլըզէան Յակոբ Աղան (որ Նաշէն մասնաւորապէս եկած էին), եւ ուրիշ ազգային պատուաւոր անձինք, որ եւ տարին զմեզ քաղաքին զըլխաւոր Հայկազանցը հետ ճանչնորցուցին. անոնց մեջ ալ Խաչիկեան Յովսէփ աղան իր տունը հրաւիրելով պատուասիրեց զմեզ :

« Կալացի Հայկազունք քսան տնուորի ջափ են, ամենն ալ վաճառական, աշխատասեր ու բարեպաշտ : Եկեղեցին փայտաշէն ու հնցած ըլլալով, Ետեւէ են փոքրիկ գումար մը ժողովելու որ նոր մը կանգնեն քարաշէն. յուսանք քէ դրսէն ալ ազգասեր բարեպաշտից ձեռնտուութիւնը չպակսիր, եւ օր մը առաջ իրենց օրինաւոր բաղձանացը կըհասնին : Շնորհաւարդ Տէր Մինաս քահանան, որ իր քաղցրաբարոյ, ուսումնասեր եւ խոհական վարմունքովը սիրելի եղեր է ժողովրդեան, միտք ունի աշխատելու որ եկեղեցւոյն բովի փոքրիկ դպրոցն ալ նորէն բացուի ու ծաղկի, որպէս զի հայկազուն պատանիները իրենց հայրենի լեզուին տեղեկութենէն զուրկ չմնան : Հարկ չէ ըսել քէ մենք ալ կրցածուս ջափ գովեցինք ու քաջալերեցինք այն պատուական քահանային ու գլխաւոր ժողովրդականաց ջանասիրութիւնը, յուսացընելով որ քերէս Կոստանդնուպօլսոյ ազգային գերագոյն ժողովն ալ իր մտադրութեանը արժանի ճանչնայ մեզի պէս այս կողմերը : Կալացի հայկազուն ժողովրդեան մեջ գլխաւոր անձինքը, որոց հետ ճանչնորելու ժամանակ ունեցանք, ասոնք են.

Ապանեան Մատրեոս աղա, վարժապետ եւ լուսարար.

Խաչիկեան Յովսէփ աղա.

Խոտիկեան Աստուածատուր աղա.

Միլիտոն Հաճի Աւետիս աղա.

Միլիտոն Հաճի Սարգիս աղա, երեցվոխան.

Նաւասարդ Պետրոս աղա.

Նաւասարդ Քերոբ Յովակիմ աղա.

Զուրդ Ստեփան աղա :

« Առնցմէ գատ քանի մը մեծարոյ անձինք կային Պօլիսէն, Նաշէն ու Մոլտախոյ ուրիշ քաղաքներէն եկած, որոց մեջ խրախամիտ հաճութեամբ կըլիշէնք Անուշեան Յովհաննէս աղան, Զոյազեան Յովհան աղան, Պապուհիկեան Խաչիկ աղան եւ ուրիշ քանի մը անձինք : Ամենքն ալ մեծամեծ յոյսերով եւ եռանդուն ուրախութեամբ կըլիշէին անդադար Փարիզու ազգային վարժարանը, եւ լսելով ինձմէ անոր ներկայ եւ ապագայ յառաջադիմութեանը վրայ պետք եղած

տեղեկութիւնները կըցընծային : Ես ալ Դանուբեան իշխանութեանց այժմու քաղաքական վիճակէն առիթ առնելով՝ կրցածիս ջափ յորդորեցի մեր համագգի եղբարքն ի սեր եւ ի միաբանութիւն, որով միայն կարող պիտի ըլլան այն գրեթէ ազատական երկրին մեջ իրենք ալ արդէն ունեցած արտօնութիւններն եւս առաւել օգտակար ընել իրենց, եւ քերէս միեւնէ հիմա ջունեցածնին ալ ձեռք ձգել ու պայծառանալ... : Տէր Մինաս քահանան շատ աղաւթեց որ իր 14 տարեկան որդին Փարիզու վարժարանն ընդունուի իբրեւ ճիւղավարժ աշակերտ, եւ ալ խոստացայ սիրով որ խնամակալաց ժողովոյն հետ խօսիմ, այնպէս որ եթէ ժողովը պատշաճ տեսնէ քիչ ժամանակէն այսպիսի աշակերտներ ալ ժողովելու, այն պատանին չմոռցուի : Դիտես արդէն իմ կարծիքս որ աղքատաց մեջ աղքատ քահանայից գաւկըներն ուրիշներէն աւելի արժանաւոր կըտեսնեմ ազգային ձեռնտուութեան. ըստ այսմ պիտի խօսիմ նաեւ խնամակալաց ժողովոյն... :

« Կալացէն էլանք ամսոյս 31-19ին, եւ Դուլճային ու Իսագճրին առջեւէն անցնելով՝ կ'եսօրուրնէ երկու ժամ Ետրը հասանք Դանուբին բերանը՝ Սուլիմա ըսուած խեղճ ու աւագակոտ տեղը, ուսկից այս նամակս կըգրեմ : Այն միջոցին այնպէս սաստիկ էր արեւելեան հովը, Սեւ ծովն ալ այնպիսի զայրացմամբ կըգոռար ու փրփրադեղ պիլքներով դէպ ի մեր առջեւը կըվազէր որ նաւապետը խոհեմութիւն չհամարեցաւ դուրս ելլելը. ուստի երկար նետեց ու կեցաւ երէկ եւ այսօր. որով եւ ատեն գտայ այս նամակս գրելու : Այս իրիկուն հովն իջաւ, ծովուն գոռումը նուազեցաւ, երկիրը պարզ է, լուսինը պայծառ. ուստի նաւապետը որոշեց որ վաղը առաւօտ արշալուսին ատենները ձամբայ պիտի ելլենք Աստուծով... :

« Շոգեմաւերուն վրայ այլ եւ այլ ազգէ ու դասանքէ մարդկանց հետ ճանչնորութիւն ու շատ մը խօսակցութիւններ ըրի, որ քերէս բաւական հետաքրքրական ու գուարճալի կրնային ըլլալ. բայց ժամանակիս կարճութենէն ստիպուած՝ ուրիշ ատենի կըբողոսմ գտնոնք զիր անցընելը :

Ողջ լեք...

Գ. Վ. Ա.

Ի Սուլիմա, Ի Խառնուրդս Դանուբայ
Ի Սեւա ծով, 1 յունիսի (20 մայիսի) 1857 :

Propriétaire-gérant : A. LACHAT

Ի ՓԱՐԻԶ, Ի ՏՊԱՐԱՆԻՆ ԱՐԱՄԵԱՆ.